

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון מ"ג

תשע"ג

חספ"ד 463

מזמור בבית האבל: מכתם לדוד

תהלים פרק טז, "שמרני אל, כי חסיתי בד"

במזמור טז מתאר דוד המלך את ההדדיות בקשר שבין האדם הדבק בה' ובין ה' המשגיח ושומר עליו. המזמור פותח בבקשה, "שמרני אל" ובנימוק לבקשה זו, "כי חסיתי בד". נימוק זה הוא בעל משמעות כפולה: אני ראוי להגנה בשל האקטיביות שלי כי אני בוטח בד' (ואינני בוטח במחסה אחר), וכן: אני ראוי להגנה בשל הפסיביות והתלות שלי כי אני נתון בחסותך (ואין לי כל מגן אחר שישמור עליי). לתודעה זו שהי' מחסה לאדם ומשגיח עליו יש שלוש השלכות, הבאות לידי ביטוי בשלושת חלקי המזמור הבאים:

ההשלכה הראשונה (פסוקים ב-ד) היא ההכרה בכך שכל הטובות שיש לי בעולם הן חסדי ה' לבדו: "אמרת לה, אדני אתה, טובתי בל עליך" – כל טובתי רק ממך.¹

להכרה זו משמעות מעשית בחיי היום-יום שלנו: הגמרא בירושלמי² נסמכת על פסוק זה בקביעתה שכל הנהנה מהעולם הזה בלא ברכה נחשב כמועל, כמי שנהנה מדבר קודש שאינו שייך לו אלא לה'. מכאן עולה שברכות הנהנין אינן ברכות שבח והודיה בלבד, אלא הן מוציאות את האוכל מרשות הקב"ה, שהכול שלו, ומתירות אותו באכילה.

רש"י מפרש את הביטוי "טובתי בל עליך" במשמעות אחרת: "טובות שאתה עושה לי לא עליך הם לגמלני, כי לא בצדקתי אתה מיטיב ליי". לפי פירושו, מכון אותנו דוד המלך לאמץ גישה בסיסית הרואה את כל הטוב שבחינו כחסד ה' שאינו מובן מאליה.

ההכרה בחסד האלוהי מביאה להשלכה השנייה של תודעת ההשגחה (פסוקים ה-ח), והיא תחושת ביטחון בסיסית בחיים ושמחת האדם בחלקו הטוב: "ה' מנת חלקי וכוס, אתה תומיך גורלי. חבלים נפלו לי בנעמים, אף נחלת שפרה עליי".

בפסוקים אלו חוזרים שישא ביטויים נרדפים: מנה, חלק, כוס, גורל, חבל, נחלה. המלבי"ם מדייק ומבדיל בין הביטויים.³ לדבריו, הפסוק מתאר את ההדרגתיות ברמת דבקותו של האדם בה' ואת ההדדיות בקשר בינו ובין בוראו: לכל אדם יש דבקות טבעית בה' משום שנשמתו כמאה תמיד לשוב למקורה. מעליה קיימת דבקות שהיא פרי מאמציו של האדם ועמלו בתורה ובמצוות. דרגה שלישית היא שהאדם זוכה לכך שה' מקרבו אליו כפועל יוצא מעמלו. כאשר האדם זוכה לקרבת ה' כזו, אזי הופכת תורת ה' לתורתו שלו, "אברך את ה' אשר יעצני אף לילות, יסרוני כליותי" (פסוק ז). דבר ה' אינו עוד חיצוני לאדם אלא הופך להיות היועץ בתוכו. מוסר הכליות הוא איתות אלהי שמדריך אותו

מבפנים. זו הייתה מדרגת אברהם אבינו שעליו אמרו חז"ל שכליותיו נעשו לו כשני רבנים שלמדוהו תורה.⁴ היסוד המכונן את הקשר שלנו עם הקב"ה ומעניק לו את היציבות והחוסן לעבור את כל מאורעות החיים הוא התורה: "שיותי ה' לגדי תמיד. כי משנה תורה⁵ – שני ספרים. כמלך היה דוד מצווה לכתוב לו משנה תורה⁶ – שני ספרים. הראשון היה מונח בבית גזניו והשני היה תלוי בזרועו "כמין קמע".⁷ אולם אל לתורה להיות כקמע חיצוני לאדם, אלא כביטוי פנימי להכרתו בנוכחות ה' התמידית. הכרה זו, כדברי השולחן ערוך,⁸ היא יראת שמים.

כאן אנו עוברים להשלכה השלישית של תודעת השגחה ה' (פסוקים ט-יא): "לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לבטח. כי לא תעזב נפשי לשאול, לא תתן חסידך לראות שחת" – יראת השמים מולידה שמחה גדולה ומכוננת תפיסת עולם בוטחת, הרואה משמעות לחיים בעולם הזה. חיים שאינם מסתיימים במספר שנותיו של האדם, אלא ממשיכים ומשפיעים לנצח.⁹

חז"ל פירשו את פסוק י, "כי לא תעזוב נפשי לשאול", כרמז לחיים שלאחר המוות. השאול, שהוא אחד משמות המוות,¹⁰ מדומה לחיה רעה המבקשת לטרוף את הבריות, אולם ה' שומר נפשות חסידיו ואינו מפקירם לידה. הדבקות בה' מגנה על האדם שלא ייפול שבי ביד תפיסת המוות כסוף לכול. המשורר מבקש מה' (בפסוק האחרון): "תודיעני אורח חיים, שובע שמחות את פניך, נעימות בימינך נצח" – למדני לחיות בעולם הזה מתוך תודעת חיי העולם הבא, שבו אזכה ליהנות מזיו השכינה.¹¹

נקבע לומר מזמור תהלים טז בבית האבל, בבית העלמין ובתפילות אזכרה לנפטרים. האבל, העומד אל מול חווית המוות, ישאב ביטחון ושמחה מן הידיעה שזהו רק מעבר אל חיים שבהם זוכה הנשמה לשוב אל כור מחצבתה ולהתענג תענוג נצחי מראיית פני ה'.

ציפי שץ

מרצה בהתמחות ללימודי ארץ ישראל

⁴ בראשית רבה סא, א: "אב לא לימדו, ורב לא היה לו, ומהיכן למד את התורה? אלא זימן לו הקב"ה שתי כליותיו כמין שני רבנים, והיו נובעות ומלמדות אותו תורה וחכמה".

⁵ דברים יז.

⁶ ילקוט שמעוני, תהלים טז, סימן תרסח.

⁷ שולחן ערוך, אורח חיים סימן א, סעיף א: "שיותי ה' לגדי תמיד – הוא כלל גדול בתורה ובמצוות הצדיקים אשר הולכים לפני האלהים, כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כישיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול, ולא ידברו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו, כדיבורו במושב המלך. כל שכן כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה, אשר מלא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה במעשיו".

⁸ המלבי"ם מבחין בפסוק זה בשלוש מעלות של שמחה המקיפות את מכלול החוויות של האדם – הגוף, הנפש והשכל: "שמח לבי" – השמחה הרגשית שיש לאדם המושל ברוחו, שאינו משועבד לתאוותיו ולכן אינו מצוי במלחמה פנימית תמידית עם עצמו. "ויגל כבודי" – שמחת הנפש השכלית בכל התחדשות מדרגה רוחנית באדם. "אף בשרי ישכון לבטח" – שלות הגוף מששוקטים כוחות התאוה שבו.

⁹ בבלי, עירובין י"ט ע"א: "אמר רבי יהושע בן לוי: שבע שמות יש לגיהנם, ואלו הן: שאול, ואבדון, ובראשית, ובור, שאול, וטיט היין, וצלמות, וארץ התחתית".

¹⁰ בבלי, ברכות י"ז ע"א: "לא כעולם הזה עולם הבא. העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה [...] אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונחלים מזיו השכינה".

¹ הפנייה בלשון נקבה, "אמרת לה" מפורשת ברש"י כפנייה לכנסת ישראל או כפניית המשורר אל נפשו שלו – עליך לומר כן.

² דף מא ע"ב, פרק ו הלכה א: "כתיב 'לה' הארץ ומולואה תבל ויושבי בה' (תהלים קד), הנהנה כלום מן העולם מעל, עד שיתירו לו המצוות (עד שיברך). ר' יחזקיה, רבי ירמיה, רבי אבון בשם ר"ש בן לקיש: "אמרת לה': ה' אתה, טובתי בל עליך": אם אכלת וברכת כביכול כאילו משלך אכלת.

³ המלבי"ם: "הכוס הוא החלק שהכין האדם והזמין את עצמו אליו [...] לא כן החלק – יהיה גם בדבר שנופל לאדם ממילא. יש הבדל בין חלק וגורל, שהחלק הוא בשווה לפי החלוקה לחלקים שווים [...] והגורל יהיה לפעמים בחלקים בלתי שווים אם באיכות אם בכמות [...] ויש לכל אדם חלק ונחלה בה' מצד הלידה שנפשו חלק אלהי, וזה נקרא חלק, ועל זה אמר 'ה' מנת חלקי'. ויוכל לזכות בקדושה יתירה עפ"י הכנתו לפי מעשיו וזה נקרא כוס, על זה אמר 'ה' כוסי' ויקבל מה' מתנה יתירה על יתר אחיו עפ"י רצון ה' אחר שזכה לזה תחילה על ידי מעשיו, כמו שכתוב 'ידעתך בשם וגם מצאת חן בעיני' (שמות לג) וזה נקרא גורל, ועז"א 'אתה תומיך גורלי'".

על תופעת נביאי השקר

כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת. ובא האות והמופת אשר דבר אליך לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם. לא תשמע אל דברי הנביא ההוא או אל חולם החלום ההוא כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הַיִּשְׁכֶּם אֲהַבִּים אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם בכל לבבכם ובכל נפשכם.

במקביל לתופעת הנבואה קיימת גם תופעת נביאי השקר שעליה אנחנו קוראים הרבה במקרא. על תופעה זו מסופר לנו בתורה בפרשיות ראה ושופטים, ובספרי הנביאים יש מקרים רבים של נביאי שקר. אך התורה, בפרשת ראה, לא קוראת לנביא כזה "נביא שקר", אלא מסופר על "נביא או חולם חלום".

מדוע האיש ההוא נקרא נביא אם הוא באמת לא ניבא נבואה?

כדי לענות על השאלה עלינו להבין את המרכיבים השונים של הנבואה. המושג אינו ברור וחד-משמעי, וקיימות דרגות שונות לנבואה. הקב"ה מצפה מאתנו להבחין בין נבואה שהושגה על ידי שימוש בכוחות רוחניים מסוימים שהובילו את האדם למראה נבואי מסוים ובין נבואה בדרגה העליונה שמהווה את דברי ה'. גם הנביא ה"אמיתי" צריך לפרק ולהבין את משמעות נבואתו (למעט משה רבנו). הוא רואה לפניו מראה שיכול לסמל כמה דברים שונים ועליו להבין בעצמו למה הקב"ה מתכוון. דוגמה לכך מצויה בספר ירמיהו (א), יא-יב): "ויהי דבר ה' אלי לאמר מה אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה. ויאמר ה' אלי היטבת לראות כי שקד אני על דברי לעשות". מדוע הקב"ה אמר לירמיהו שהוא "היטיב לראות"? הנביא ראה מקל עשוי מעץ ללא שום עלים או פרחים ומתוך כך הבין שהמקל עשוי דווקא מעץ שקד, כי השקד פורח מהר והקב"ה רצה לומר שהוא שוקד על דברו לעשותו. כלומר שהוא הולך מהר מאוד להעניש את עם ישראל.

האיש ההוא, המצווה על העם לעבוד עבודה זרה, קיבל מראה

נבואי באמצעות שימוש בכוחות רוחניים שונים. במקרה כזה יש שתי אפשרויות: או שהוא טעה וחשב שזהו ציווי מפי ה' או שהוא קורא לעצמו נביא כדי להטעות את העם והוא הצליח להביא אות או מופת להוכחה באמצעות שימוש בכוחות אלה. התורה מזהירה אותנו מתופעה זו ונותנת לנו אות הבחנה: אם הנביא מצווה לכם לעבוד עבודה זרה – תדעו שזהו נביא שקר. מקרה זה הוא מקרה דתי. הנביא מצווה אותנו לעבור על דבר ה', אבל כאשר מדובר בעניין פוליטי מדיני (למשל אם לצאת מלחמה אם לא) איך נדע מתי הנבואה היא שקרית?

הרמב"ם כותב (הלכות יסודי התורה, פרק ז, הלכה ז) שאם אדם מישראל טוען שניבא נבואה ומביא לכך אות הבחנה חובה עליו להאמין לו, בין אם הוא אדם שידוע עליו שהוא חכם וירא שמים ולכן ראוי שיקבל את דברי ה', בין אם הוא כל אדם אחר שאולי יש לחשוש ממנו. אם הוא מביא אות הבחנה שמתקיימת, יש בה משהו של אמת (כי הוא כנראה השתמש בכוחות אמתיים כדי להגיע לנבואה) וכפי שהוא כותב בסוף, "הנסתרות לה' אלוהינו והנגלות לנו ולבנינו" (דברים כט, כט).

לסיכום, על העם מוטל תפקיד ההבחנה בין נבואת אמת לנבואת שקר ובקיום התפקיד קיימים קשיים רבים. הדברים אינם ברורים וחד-משמעיים ובהבנתנו המוגבלת לא תמיד נוכל לדעת מהי האמת והישר. את זה רק הקב"ה יודע. התורה כותבת לנו שהקב"ה בא לנסות את אהבת ה' ויראת שמים שלנו בעניין נביא השקר, כלים שיוכלו לסייע לנו להבחין בין האמת והשקר כאשר העניין הוא לא איסור מוחלט מן התורה.

(מתוך:

www.etzion.org.il/vbm/update_views.php?num=6937&file=/...rtf

אלישבע פרידלנדר
סטודנטית בהתמחויות ללימודי ארץ ישראל ולאנגלית

הציונות הדתית בעקבי רבנו הרצי"ה זצ"ל

ברוריה מכמן

תלמידים מספרים...
שמירת הלשון

סח הרב אריה שטרן: בזמן שהישיבה היתה ב"בית הרב" אירע מקרה מסוים, שהסעיר את הרוחות בישיבה. או אז החלו להישמע ביו אברכים ותלמידים דיבורים שאינם ראויים. הדברים הגיעו לאוזני הרצי"ה, וחרף העובדה שבישיבה אין לימודים מסודרים, הנהיג הרצי"ה שמדי יום ביומו בצהרי היום, ילמדו כל תלמידי הישיבה את ספרו של הרב ישראל מאיר מראדין "שמירת הלשון".

הרב עמד פעמים רבות על הערך הגדול בלימוד ספר "שמירת הלשון" של מרן בעל החפץ חיים בקביעות. הוא חזר ואמר שאינו מחייב ללמוד בישיבה מסכת מסוימת, כי אין אדם לומד אלא ממקום שליבו חפץ, אולם נושא זה הוא כן מחייב ללמוד כל יום, לפני תפילת מנחה. עד היום תלוי בישיבה הפתק, ובו הוראתו של הרצי"ה ללמוד שמירת הלשון. סיפר הרב אלי סדן: לאחר מספר פעמים שחזרנו על ספר "שמירת הלשון" בשעת הצהריים, ניגשנו לרב ושאלנוהו אם אפשר ללמוד ספר אחר, שכן למדנו וחזרנו ולמדנו את "שמירת הלשון". ענה הרב בשאלה: "האם כבר אין לכם מה לתקן בשמירת הלשון?" [...] כשהבחין שהלימוד ב"שמירת הלשון" התרופף, הסיר את הפתק הישן שכתב, וכתב במקומו פתק חדש עם תאריך חדש [...] על מנת לדרבן את התלמידים להמשיך וללמוד שמירת הלשון.

סיפר הרב אברהם רמר: פעם אחת עלה בדעתו של ראש ישיבה אחד להעביר שיעור בישיבת "מרכז הרב", וביקש את אחד מתלמידיו לבקש את הסכמת הרצי"ה. ענה הרב: "איני יודע". וכששאל התלמיד מה לענות לאותו רב, שהרי אינו יכול להשיב תשובה כזו, ענה הרב: "אין דרכי לענות בשלילה, לכן אני אומר: 'איני יודע'".

סח הרב מנחם פרומן: הרב הקפיד מאד בשמירת הלשון, אך היה מקרה בו למדנו, שלעיתים יש "לקרוא לנער בשמו". היה בישיבה אברך תלמיד חכם, שסבל מבגידה נפשית חמורה. זכורני שפעם דיברנו עליו בנוכחות הרב, אך התבטאנו בעדינות, תוך שימוש בכינוי "רב", שכן נזהרנו מאד לבד נוציא עליו לשון הרע, איסור שהרב כל כך הקפיד בו. כששמע הרב את השיחה, ועד כמה אני נזהרים בלשונו העיר, שלפי דברנו הרי הוא חולה נפש! על אף שכל כך נזהר בלשון הרע, הוא לימדנו כאן שלעיתים אין להיות עדינים, אלא לקרוא לבעיה בשמה, ולהגדירה בצורה חותכת. וכשהדברים ברורים – קל יותר להתייחס ולטפל בהם.

מתוך: הילה וולברשטיין (עורכת), **משמיע ישועה**, מרכז שפירא תש"ע, עמ' 450–453